

UDK: 7.033.3

Shohsanam AYUBOVA,
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
E-mail: shohsanamayubova@gmail.com

NamDU dotsenti, T.f.n. Z. M. Madraximov taqrizi asosida

SAMARQANDNING REGISTON ANSAMBLIDAGI BEZAKLARNING RAMZIY MA’NOLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Samarqandning Registon ansambli xususan, Sherdor madrasasidagi tasviriy va amaliy bezak namunalarning ramziy manolari haqida so‘z boradi. Shu bilan birga Sharq tasviriy san’atida keng tarqalgan “sher va quyosh” simvoli tarixi haqida ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: Ramzlar, ramzlarning ma’nolari, Ulug‘bek madrasasi, Tillakori madrasasi, Sherdor madrasasi, Yalangto‘sh Bahodir, “sher va quyosh” simvoli, registon ansambli.

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УКРАШЕНИЙ В РЕГИСТОННОМ АНСАМБЛЕ САМАРКАНДА

Аннотация

В данной статье говорится о символическом значении примеров визуального и практического оформления в ансамбле Регистан Самарканда, в частности, в медресе Шердор. Одновременно приводятся сведения об истории символа «лев и солнце», широко используемого в изобразительном искусстве Востока.

Ключевые слова: Символы, значения символов, медресе Улугбека, медресе Тиллакори, медресе Шердор, Ялангтош Бахадир, символ «лев и солнце», ансамбль регистон.

SYMBOLIC MEANING OF DECORATIONS IN THE REGISTON ENSEMBLE OF SAMARKAND

Annotation

This article talks about the symbolic meanings of the examples of visual and practical decoration in the Registan ensemble of Samarkand, in particular, in the Sherdor madrasa. At the same time, information is provided about the history of the "lion and sun" symbol, which is widely used in the visual arts of the East.

Key words: Symbols, meanings of symbols, Ulugbek madrasa, Tillakori madrasa, Sherdor madrasa, Yalangtosh Bahadir, "lion and sun" symbol, registon ensemble.

Kirish. Qadimdan ajdodlarimiz yashayotgan maskanlariga, devoru toshlariga, idish tovoqlariga ov jarayonlari, jangu jadallar, bazmlar, tan- tana marosimlarini ifodalab, turli hayvon, kush hamda o‘simlik va naqshlar bilan bezab kelganlar. Bundan tashqari bezaklarning yanada ga‘sirchan kuchini oshirish uchun xalq hikmatlari, ulug‘ allomalarning pand-nasihatlari, turli ramziy ma‘noda ifodalab kelganlar. Ular go‘zallikni yaxshi ko‘rganlar. Shuning uchun go‘zallik orqali insonlarga voqeliklarni tezroq yetkaza olganlar.

Bulardan tashqari fikr almashuv vositasi sifatida ramziy ifodalar, muayyan shakl va belgilarning muomalaga kiritilishi natijasida yozuv kelib chiqqanligi qadimdan ma‘lum.

Shuning uchun ham birinchi prezident Islom Karimov “Milliy timsollar va ramzlarning har biri milliy g‘ururimizni yuksaltirishga xizmat qiladi. Ularning har biri – katta bir darslik, kuchli tarbiya vositasidir”[1] deb ta‘kidlab o‘tgan edi.

Xo‘sh, ramz nima? “Ishora qilmok” so‘zidan olingan bo‘lib tabiatni, voqealarni, hayotdagi quvonch va tashvishlar, do‘st va dushman, ezgulik va yovuzliklarni chiziq, rang va shakllar orqali ifodalashdir.

Keksa ustalarimiz aytishicha, qadimdan naqqoshlik san‘ati shunchalik rivojlangan ekan-ki, ustalar chizgan va bo‘yagan naqshlari orqali bir-birlari bilan unsiz ovozda gaplasha olar ekanlar. Naqqoshlikda bezaklarning tilini bilish uchun naqshlarni o‘qish tili alifbosini yaxshi bilishni talab etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirda ramziylik haqida va naqshli bezaklarni o‘qish alifbosi qiyomiga yetkazib tuzilmaganligi, “Ramziylik lug‘ati” hamda “ramzlar

ensiklopediyasi” O‘zbekistonda tuzilib chop etilmaganligi, ko‘pgina qiyinchiliklar tug‘dirmoqda. Chet ellarda esa deyarli amalga oshirilib bo‘lingan.

Shunga qaramay, ramzshunoslik sohasida Дилрабо Мингбоеванing “Тимсоллар тилсими”[2], Saidaxbor Bulatovning “Rangshunoslik”[3], M. C. Саипованиng “Рамзшunoslik”[4] singari kitoblarning yaratilganligini aytib o‘tish lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada Registon ansamblidagi tasviriy bezaklarning ramziy va falsafiy ma‘nolariga bag‘ishlangan materiallar sinxron, muammoviy-xronologik, qiyosiy-tarixiy usullarga tayangan holda tahlil qilingan.

Tahlil va natijalar. Dunyoga eng ko‘hna shaharlardan biri Samarqandning markaziy maydoni hisoblangan Registonda savlat to‘kib turgan madrasalarga bir nazar solaylik. Uning peshtoqlari, bahaybat gumbazlari va chiroyli minoralari, rang-barang sirli koshinlari hamda nafisligi, hashamati, jimjimadorligi kishini hayratga soladi. Registon ansambli boshqa me‘moriy yodgorliklar singari o‘z mazmuniga va tarixiga ega.

Registon so‘zi forschadan – “mayda tosh to‘shalgan joy” yoki “qum bilan qoplangan joy” degan ma‘noni anglatib, O‘rta Sharq mamlakatlari shaharlaridagi markaziy maydon, turli maqsadlarda odamlar to‘planadigan joy bo‘lgan. Registon ko‘p hollarda shahar arki yoki hokimlar saroylari yonida barpo etilgan hamda ular ma‘muriy siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan. Samarqandagi Registon maydoni Ulugbek madrasasi, Sherdor madrasasi, Tillakori masjid-madrasasi kabi me‘moriy obidalardan iborat bo‘lib, Samarqand me‘morlari ijodining nodir namunasi hisoblanadi. Bu ulug‘ zaminda necha-necha

mutafakkir, ziyolilar, allomalar, pirlar, ustozu shogirdlar, olimlar qadaming izi bor. Uch muborak madrasalarning har biri me'morchiligimiz durdonalari bo'lib xisoblanadi. Registon ansamblining hozirgi qiyosofasi XV – XVII asrlar oralig'ida shakllangan. Jumladan, Ulug'bek madrasasi – 1417-1420-yillarda temuriy hukmdor, astronom olim Mirzo Ulug'bek tomonidan barpo ettirilgan bo'lsa, Ashtarxoniylar davrida Samarqand hokimi bo'lgan Yalangto'sh Bahodir tomonidan 1619 – 1636-yillarda Sherdor, 1646 – 1660-yillarda Tillakori masjid-madrasasi barpo ettirilgan.

Shu uch madrasaning ichida Sherdor madrasasi tasviriy bezaklariga boyligi bilan ajralib turadi. Sherdor madrasasi Usta Mulla Abdujabbor me'mor va naqqosh boshchiligida qurilgan va bezatilgan. Me'mor oldiga Baxodir Yalangtush hech bir narsada o'zining ulug' ajdodlaridan qolishmasligini naqshli bezaklar orqali xalqqa yetkazish vazifasini qo'ygan. Naqqosh ulkan peshtoq ravoqi tepasidagi bezak orqali masalani hal qila olgan.

Me'mor madrasa peshtoqiga quyidagi she'rni jimjimador qilib yozib bezagan:

"Shijoatli amir Yalangtush odil, Kamolin madhida durlar sochar til: Yer nuktasin osmon avjidan avfo- Ko'tarib madrasa ettirdi bino, Yeru ko'k ziynatin bo'ldi yalovi. Tokisi kamolot, akl o'lchovi. Ko'p tirishib, imldan boglab ham Aklning lochini yecholmas, hayxot! Minora uchiga tashlab

№ Tasvirlar tavsifi

1. Saljuqiylar sultoni Kayhusrav II ning tangasi (1237-1246 yy)

ham kamand, Fikrning darvozi chikolmas qanot, harchand. Toqiga muhandis berganda oroy, Osmon barmoq tishlab, dedi: "Yangi oy!" Yalangtush Bahodir quyganchun asos, "Yalangtush Baxodir" - tarixiga mos".

Madrasa ikki qavatli. Bosh tarzidagi peshtoqning yoniga guldasta ishlangan. Peshtoq ichkarisiga koshinkori bezak orasida qora zominli koshinga oq harflar bilan me'mor Abujabbor nomi yozilgan.

Madrasa peshtoqi simmetrik qilib ramziy naqshlar bilan bezatilgan, qizg'ish-zarxal sher nozik oq oxuni kuvib ketayotgani tasvirlangan. Odam qiyofali quyosh zarhal yog'du bilan xoshiyalangan. Ular atrofiga naqshu nigorlar chizilgan.

Klassik musulmon astronomiyasida quyoshning Asad burjida, ya'ni Sher ro'barasida bo'lishi sa'd zamon, ya'ni bahtiyor zamonga ishoratdir. Bundan yana mazkur madrasaning hijriy 1028-yilda, milodiy 1618-yil iyul oyida bitkazilganligini anglasa ham bo'ladi.[5]

Arslon va quyosh ramzining tarixiga nazar solsak, bu ramz birinchi bo'lib turkiy saljuqiylardan (XII asr) kelib chiqqan. Bu belgi turkiy saljuqiylar sulolasi tangalarida topilgan, undan Elxoniylar (Xulokuyilar), keyinchalik Amir Temur va uning avlodlari, xususan, Boburiylar tomonidan ham qo'llanilgan [6]. Haqiqatdan ham bu musulmon astrologiyasidagi ramziy belgi bo'lgan. Quyidagi jadvalda ularning ayrimlarini berib o'tamiz:

Tasvirlar

2. Elxoniylar davlati ramzlaridan biri. Eron. (XIV asr boshlari)

3. Boburiylar hukmdori Jahongirshoh tangasi. (1611-yil)

Go'liston saroyi peshtoqi, Qojarlar sulolasi (Eron)

Quyosh va arslonning birga tasvirlanishi Amir Temurning Kesh (Shahrisabz)da qurdirgan Oqsaroyning peshtoqida ham tasvirlangan. Bu haqida sohibqironning huzuriga elchi bo'lib kelgan ispaniyalik elchi Klavixo shunday yozadi: "Oqsaroyning o'rtadagi eshik tepasida quyoshning aynan bir xil qirralari bo'ylab sherning tasviri bor edi. Bu Samarqand xojasining gerbi edi"[7]. Agar biz Amir Temurning bayrog'ida tasvirlangan uchta xalqaning ma'nosi bir tomondan

sohibqironning uchta iqlim – shimol, janub va g'arbda podishohlik qilishiga ishora bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu belgi quyosh ramzi hisoblanadi. Quyosh – Amir Temur tasavvurida tangri taolo yaratgan eng buyuk mo'jizadir [8].

"Samarqandlik olim Abu Toxirxo'ja XIX asrning 30-yillarida yozgan "Samariya" kitobida Sherdor madrasasi peshtoqidagi tasvirlarni bir oz boshqacha talqin qiladi. U tasvir mazmunini musulmon astrologiyasida keng tarqalgan

osmondagi yulduz burjlari bilan bog'lab ta'riflaydi. Abu Tohirxo' janing aytishicha, xurshid quyosh shakli Sher burji (yulduzlar turkumi) bilan qo'shilib ketgan oxuni tutmoqchi bo'lgan Sher hamlasini quyosh nurlarining tig'i qaytarmoqda[5]. Go'yoki nur-ziyo ofatni dars etmoqda. Har holda, ijodkorlar chuqur g'oyaviy fikrni ramziy ma'noda berishgani ko'rinib turibdi.

Haqiqatdan ham Sherdor madrasasi peshtoqidagi bezatilgan naqsh kompozitsiyasining qiyomiga chiqib talqin qilib berilmagan. Chunki naqshni o'qish tili alifbosi bizgacha yetib kelmagan. Hozirda esa naqshlarni tili alifbosi

Yuqorida aytib o'tilganidek, ko'plab sharq mamlakatlarining tasviriy va amaliy bezak san'atida quyosh va sherning birgalikda tasvirlanishi holatlari uchraydi. Ammo, ularning hammasi bir xil ma'noni kasb etavermaydi. Ayniqsa, Sherdor madrasasidagi tasvir o'ziga xos ma'no kasb etadi. Madrasa peshtoqidagi tasvirlarning ramziy ma'nolarini olim Saidaxbor Bulatov quyidagicha bayon qiladi:

Tasvirda epchil, kuchli, yengilmas yo'lbarssimon Sher orqali ramziy ma'noda Yalangtush Baxodirga ishora qilingan, unga muqoyasa qilib kuchsizlik, nimjonlik ramzi tariqasida ohu tasvirlangan. Aslida hayotda sherboshli yo'lbars bo'lmaydi. Kompozitsiya ramziy olingan.

Tasvirdagi Sherning boshi – kuchlilik va donolik ramzi, Yo'lbars tanasi – epchilik ramzi, Sherning oyoqlari – mustahkam kuchga va ajdodlarining katta ma'naviy hamda moddiy asosga egaligi, sherning qulog'i – hushyorlik ramzi, sherning tishi – tafakkurning o'tkirligi, Sherning erkagi – hokim Bahodir Yalangto'sh qiyoslangan, Sherning badanidagi qora chiziq va oq nuqtalar – hayot yovuzlik va ezgulikdan iborat ekanligi, sherning dumi – ulug'vorlik ramzi, Ohu – kuchsizlik ramzi, Quyosh – hayot, yorug'lik, jo'shqin hayot, Quyosh nuri – nur, ziyo, ya'ni ma'rifat, bilim tarqatuvchi Oллоh hamma narsani ko'rguvchi va bilguvchidir. Oллоh guvohdir degan ramziy ma'noda tasvirlangan, Inson qiyofasi – yoshlik, kuchlilik va go'zallik ramzi, qora soch – moddiy va ma'naviy boylik, Sochning gajagi – uzoq yillik kurashlar, yanoqdagi xol – ona tabiat, tabatning go'zalligi, nozi-ne'matlar diyori ekanligini anglatadi. Islimiy naqshlar:

tuzilmagan. Shuning uchun naqshlarni o'qish masalasi muammo bo'lib kelmoqda.

Arslon burji yulduzlar turkumining beshinchi belgisi bo'lib, sherning ramzi bilan ifodalanadi. 23-iyuldan 22-avgustgacha tug'ilganlarning burji arslon hisoblanadi. Musulmon san'atida bu bilan inshootlarning tugallangan vaqtini majoziy ifodalash uchun ham qo'llanilgan. Ikkinchi tomondan Yalangto'sh Bahodirning burji arslon bo'lgan bo'lishi ham mumkin. Uning harakteri va taqdiri ham shunga bog'liq bo'lgandir.

zarxal rangli gular – go'zallik ramzi. Go'zal hayot, ya'ni "Oллоh go'zallikni yaxshi ko'radi. U go'zaldir", Oq gular – pokizalik ramzi, Havo rang – Koinot, olamning cheksizligi, tinchlik va yomon ko'zdan asrash ramzidir[9].

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, Sharq tasviriy va amaliy bezak san'atidagi har bir tasvir, belgi, har bir rang o'ziga hos ma'no kasb etadi. Ayniqsa, Samarqandning Registon ansamblidagi bezak namunolari yurtimiz tarixni va madaniyatini o'rganishda muhim o'rin egallaydi;

Ikkinchidan, Sherdor madrasasi peshtoqidagi Arslon va quyosh ramzi saljuqiylar, elxoniyalar, temuriylar, boburiylar, Erondagi Qojarlar sulolasi tasviriy san'atida uchrasa ham ularning har biri qo'shimcha tasviriy elementlar bilan birgalikda o'z hududining o'ziga hos madaniyatini ramziy ifodalaydi.

Uchinchidan, Sherdor madrasasidagi tasvirda epchil, kuchli, yengilmas yo'lbarssimon Sher orqali ramziy ma'noda Yalangto'sh Baxodirga ishora qilingan, unga muqoyasa qilib kuchsizlik, nimjonlik ramzi tariqasida ohu tasvirlangan.

Umumiy xulosa sifatida mamlakatimizda joylashgan tarixiy obidalarimizni bezab turgan tasviriy va amaliy bezak namunalarini shunchaki jimjimador tasvir sifatida bilmay, balki ularning tilini, ya'ni ramziy va falsafiy ma'nolarini tushunishimiz milliy qadriyatlarimizni yanada chuqurroq anglashimizga ko'mak beradi.

ADABIYOTLAR

1. Nazarov Q. va boshqalar. Milliy istiqloл g'oyasi. (o'quv qo'llanma) – T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2013. – B. 164.
2. Мингбоева Д. Тимсоллар тилсими: тимсоллар тавсифи ва таржималар (2 китоб). – Тошкент: "Adabiyot" nashriyoti, 2022. – 280 б.
3. Bulatov S. S. Rangshunoslik (Darslik). – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009. – 160 b.
4. Сайпова М. С. Рамзшunoslik. (Дарслик). – T.: "Фан ва технологиялар nashriyoti-matbaa", 2021.
5. Абу Тохирхожа Самаркандий. Самария (Масъул мухаррирлар: Садриддин Айний ва Б. А. Ахмедов) – T.: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 27.
6. Леви Солнце//https://www.wikiwand.com/ru/%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%B8_%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%86%D0%B5 [Murojaat qilingan sana: 14.08.2024]
7. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403 – 1406). Пер. со староспанского, предисл. и коммент. И.С. Мироковой. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – Б.103.

-
8. Акбаров Р. Байроқлар тарихига бир назар... / Тарих тилга кирганда... (Илмий мақолалар тўплами). 2016 йил, №.8. – Наманган. – 267-270 б.
  9. Булатов С. С. Темурийлар давридаги безакларнинг фалсафий ғояси // Тарих. (Илмий-оммабоп журнал) №. 3, 2003. – .15-20 б.